

SZÉCHENYI ÉS A MAGYAR NŐNEVELÉS.

Szerencsés véletlen, hogy gróf Széchenyi Istvánt *nőnevelési vonatkozásban idéző ünnepi megemlékezésünk* ép a karácsonyi ünnepkör kezdetére, advent első vasárnapjára esett. Amióta ugyanis a világmindenség ragyogó követeként feltűnt a csillag Bethlehem felett, azóta minden nőnevelés legfőbb földi célja, az anyaság valamennyi emberi rang elé és azok fölé emelkedett, s az előtte való meghódolás bensősége és mélysége a családok és népek belső boldogító békéjének, fokozatos emelkedésének és külső érvényesülésének előfeltétele lett. Isten, — írta Eötvös »A karthausi«-ban, — egy anya karjai között mosolyga a pásztorok adományainak; s ez vala legszebb, legszentebb oltára a világnak. »A nőben mindig az anyát tiszteljük, olvassuk Gárdonyi Géza »Földre néző szem«-ében. Akkor is, ha még távol van az anyaság. Akkor is, ha már rég túl van rajta.« »A Végtelenség örök folyama érint meg mindig, ha anyát látok. Isten gyümölcsfája ő. Ő reá száll virágul a Végtelenségből jött lélek. Az ő szíve véréből szó magának testet...«

Hogy az ember számára mi az anya — fejkendő egyszerűségében is, — azt a költői lángelme sem tudta elmondani, »mert nincs rá szó, nincsen fogalom.« Hogy a magyarság számára mik az anyák, az asszonyok, azt minden erre vonatkozó megnyilatkozásnál többlet- és mélyebbenmondóan megtaláljuk a »Hitel« ajánlásában:

»Honunk szebb lelkű asszonyainak! Fogadjátok Hazám érdemes Leányai, tiszteletem és szeretetem jeléül e kis munkám ajánlását! Vegyétek, — bár férfiakhöz illendőbbnek mondják azt sokan, — nyájas kegyességgel pártfogástok alá! A Hitelről szólók, s ami belőle foly: a becsületről, az adott szó szentségéről, a cselekedetek egyenességéről, s ezért Előttetek se lehet e tárgy idegenebb, mint előttünk, mert annyi nemes és szép, ami az emberiséget fel-emeli, a Ti nemetek műve, Ti viszitek karjaitokon az életbe a kisdéd nevendékeket, s jó polgárrá nevelitek; a Ti nemes tekintetetekből szí a férfi lelkierőt s elszánt bátorságot. S ha élete alkonyodik a haza ügyében, Ti fontok koszorút homloka körül. Ti vagytok a polgári erény s nemzetiség védőangyalai, amely Nélkületek, higyjétek el, soha ki nem fejlík vagy nemsokára elhervad, mert Ti vontok minden körül bájít és életet. Ti emelitek egekbe a port s halhatatlanságra a halandót. Üdvözlét és hála Néktek!«

*Ünnepi előadás a »Mária Dorothea Egyesület« 1941. november 30-án tartott Széchenyi emlékünnepén.

¹L. Hírl. cikkek, I. k. 280—281. l.

Széchenyiben mély meggyőződésből fakadt ennek az ajánlásnak minden szava, amit megkapóan igazol egyik hírlapi cikkének ez a mennyeket ostromló fohásza: »Az egek ura ismeresse meg a nőkkel gyönyörű hivatásukat s a haza felvirágzása bizonyos.«²

Nem ok nélkül írta ezt Széchenyi. Akkor még igen csekély volt a magyarságtudattól áthatott szebb lelkű asszonyok száma.

Széchenyi, a keresztény felebaráti szeretetnek világviszonylatban is egyik legkiválóbb képviselője, úgy látta, hogy »a magyaroknak nincs mit fecsérelnie szánakozásával, mert saját bajainak siratására sincs elég könnye. Korántsincs! Az egész világon nem érez vele senki. — Sőt mint nemzet még az Istentől embernek ajándékozott feleségében, az asszonyban sem talál, — a korabeli hiányos, kezdetleges, nemzetietlen, idegen nyelvű és szellemű leánynevelés³ kétségbeejtő következményeként, — hív pártolót, bajaiban rokonlelkű osztózt, sőt még vele gyászolót sem. S így még boldogtalanabb, mint az első embervért ontott szerencsétlen halandó, mert a csillagok alatt, mindentől elhagyatva, csak egyedül áll. Nemzeti ügyében, életének legértékesebb, legméltóbb, legnemesebb foglalatosságaiban nemcsak hogy nem gyámolítja, de még csak nem is érti hölgye. Pedig minden nemzetnél, legyen az bár a szolgaság legalantibb fokán is, nemzeti bajt, nemzeti örömet őszinteséggel és hűséggel oszt férjével a nő. Sőt hihetőleg még a török háremben is váltva bura fakaszt vagy öröme ringat a félholdnak gyásza vagy sikere. A magyar asszony ellenben — kevés kivétellel — hátat fordít nemzetének. Még csak érteni sem kívánja. A hazafiság legőszintébb törekedéseinek láttára tán mindenek előtt ő vonul vissza a leghidegebben s tán mindenek közt ő mutat a legkevesebb vonzalmat a haza iránt.«⁴

Nemzeti újjászületésünk szempontjából is áldhatjuk a sorsot, hogy Széchenyi 1817 május 1-jén ezt írhatta édesanyja emlékalbumába:

»Ha mindazt, mit szívem érez, tollammal leírhatnám,
Mindazt, mit csak néked köszön, méltán előadhatnám,
Boldog volnék
S nem busulnék.

² V. ö.: Imre Sándor, Gr. Sz. I. nézetei a nevelésről. Bp., 1904. 52., 55.—56. és 127. ll. — Váradi József: A magyar tanítónő a köz szolgálatában, Népt. Lapja, 1937. évf. 13. l.

³ V. ö.: Pius Desiderius, Ueber Erziehung und Unterricht in Ungarn. In Briefen an den Grafen Stephan Széchenyi, Verfasser des Buchs: »Der Credit«. Leipzig, 1883., 57—58. l. — Kornis Gyula, A magyar művelődés eszményei 1777—1848., II. k., 453—478. ll. — Kornis Gyula, A régi magyar nőmozgalom és leánynevelés, Budapesti Szemle, 1927. évf. 57—94. ll. — Schwarcz Etel, Nőnevelés és oktatás a XIX. században Magyarországon. Bölcsészdoktori értekezés. Debrecen, 1938.

⁴ L. Hunnia, 224. l.

De hogy írja le a számát ezer aggódásidnak?
 Hogy köszönje tanácsidnak, hogyan fáradozásidnak
 Számos nemét
 És érdemét?
 Ime tűz és fegyver között imádsággal tartottál,
 Betegágyaimban gyorsan te magad ápolgattál.
 Te oktattál.
 Tanácsoltál.
 Te plántáltad szívembe a jót, melyben vagyok s leszek,
 S ami csekélyt Isten, Uram s Hazámért utóbb teszek,
 A Te munkád,
 S azért reád
 Szálljon hálaadásom mellett az Istennek áldása,
 Attul lelked gondjainak jutalmát hogy láthassa.«

Széchenyi édesanyja sokat, igen sokat várt ettől a munkájától. Már a rákövetkező esztendőben úgy nyilatkozott Istvánról Madarász János somogyi ügyvéd kérdezősködésére: »Igen, ő katonára; de ez nem az ő pályája. Én neveltem, ő az én legkedvesebb növendékem. Én ismerem az ő szellemét, lelkületét: ő szívvel-lélekkel magyar, s meglátja, ügyvéd úr, Magyarországon olyan nagy hazafi ember nem volt, mint ő.« S ez be is következett, mégpedig nem utolsó sorban azért, mert küldetés-tudatában már a családi nevelés első hatásai is erősítették. Elannyira, hogy 1848-ban is így nyilatkozott saját magáról: »Én vajmi gyarló ember vagyok, de egy gond él bennem és uralkodik minden akaratom és tehetségem felett: fajtánk és hazánk józan kifejtése.«⁵ »Nem mondom, hogy semmiben nem csalatkozom és hibátlanul látom a következmények fenékokait. Tudom, én is csak ember, mégpedig igen gyarló ember vagyok. De — hogy anyaföldem állapotát könnyelműen és szelesen soha nem fontoltam és csekély lelki tehetségeimet életem egész folytában, mióta eszemet bírom, csak arra az egyetlenegy gondolatra összpontosítottam: miképen lehetne alacsony állású hazánkat magasabbra emelni, — arra tiszta lelkiismerettel esküdhetem.«⁶ Érezte és hirdette: »Hazánk csorbáit helyreállítani elsősegeit kifejtetni, jobblétét magyarságra alapítani — legszentebb kötelességünk.«⁷ »Eltökélt férfiúi szándékom: inkább honom hív szolgálatában veszni, mintsem annak szégyenei s mocskai közt éltem fogytaig fulladozni.«⁸ »Az én legjobb tulajdonságom oly hangyaféle minőség, amelyhez képest soha nem únom meg a munkát, habár toties quoties elszedik vagy elgázolják is előttem

⁵ Kovács Lajos, Gr. Sz. I. közéletének három utolsó éve, I. k. 25. l.

⁶ L. Világ, 67. l.

⁷ L. Világ, 15. l.

⁸ L. Stadium, 142. l.

a tojást.«⁹ Nem csoda tehát az az egyre gyakoribb tapasztalat, hogy minél többen és minél jobban ismerjük meg Széchenyit, annál általánosabb és annál mélyebb lesz az iránta való szeretet. Ő maga még ezt is már 1818-ban bizonyosra vette, s 1833-i aldunai útján is megállapította: »Sokszor tetszem az embereknek anélkül, hogy a legkevesébbé ismernének; aztán szörnyen vesztek előttük, ha meglátnak és felületesen ismerkednek meg velem; végre olykor magamhoz hódítom őket ismét, ha t. i. felismerik exaltációm, magasztos kedélyállapotomat, meleg lelkemet.«¹⁰

Széchenyi meleg lelkének kell tulajdonítanunk, hogy a messze idegenben is otthon-közelen tudott maradni, amit megkapóan igazol ez a firenzei naplóbejegyzése: »... Jó éjszakát, kedves Atyám és drága Anyám! Mindennapi lelki koncentrációm órájába foglallak Benneteket. Így nevezem imádságomat.«

Meleg szíve könnyen lángra is lobbant, s így nem csoda, hogy nagy nőbarát hírébe került. Maga megvallja: »Mondtam-é valaha, hogy a szépnemnek nincs reám hatása? Hogy az előttem semmi? hogy nem szeretem? Ennek ellenkezője sokkal ismeretesebb, sem-hogy több szót vesztegetnék...«¹¹

Csak nemének oly tökéletes megszemélyesítője, mint Széchenyi, tudta tisztán megérezni, pontosan megállapítani a nőnem igazi értékét, amikor megismerkedett későbbi hitvesével, akiről maga is megmondta: »ő lesz az oka, hogy egy egész nemzet újjászüléssék. Amphitrie, aki a sast megitatja.«¹²

Csak nemének oly tökéletes megszemélyesítője, mint Széchenyi tudta tisztán megérezni, pontosan megállapítani a nőnem sajátos értékeit, s azok kifejtését és érvényesítését mindenkor lovas-gias gyengédséggel enyhített apostoli buzgalommal sürgetni.

E mellett épügy tudatában volt a férfitermészet sajátos értékeinek és ezek jelentőségének is, és mind a női-, mind a férfitermészetnek a maga határozott, tiszta és tökéletes kialakulásáért esengett. »Ha azt mondhatnám magamban: ime az a nő (Crescence), akit szeretek, és az a férfi (Wesselényi), akit legjobb barátomnak választottam, a két legtökéletesebb lény a földön, — óh, mily boldog lennék akkor! Ez lesz még öreg napjaimnak is vigasztalása, — érzem bensőmben.«¹³

Annak, aki ilyen tisztán látta a nevelésnek a két nem szerint elkülönülő eszményi célját, s a mellett szinte áhítatos sóvárgással kívánta annak elérését, még akkor is tanítványi figyelemmel kellene tanulmányoznunk a nevelésre, jelesül a nőnevelésre vonatkozó felfogását és gondolatait, ha nem lenne a legnagyobb és leghívebb

⁹ L. Polit. progr. töred., 112. l.

¹⁰ L. Napló (Zichy A.) 631. l.

¹¹ L. Napló (Zichy A.), 57. l.

¹² L. Napló (Zichy A.), 81. l.

¹³ L. Napló (Zichy A.), 331—332. l.

magyar. Ezek megismerése még korunk jellemkutatóit is sarkalhatja búvárkodásaikban; mert hiszen »a két nemzet megkülönböztető jellemző sajátosságok nem jelentik azt, hogy bármelyik nem szellemi képességeinek az értéke a másikénál nagyobb vagy csekélyebb lenne«. ¹⁴

Széchenyi elavultnak tartotta azt a felfogást, amely szerint boldog az, aki nem ismeri a jót, mert úgy nem is óhajtja. »Épen olyan józan ez az okoskodás, mint az, hogy szerencsés a kő, mert semmije sem fáj. Nem negatív, hanem pozitív boldogságra van alkotva az ember«. ¹⁵

Igen nagy kérdés tehát, amelyet a nevelésen elmélkedő nem kerülhet meg, az, hogy: *Miképen juthatni boldogsághoz?*

E felette kényes és bokros probléma megoldásán, mondhatni, az egész természet szüntelenül töri a fejét, de csak igen ritka s akkor is csak igen korlátozott sikerrel.

Bizonyos, hogy az ember boldogsága nem a pangás; de nem is a csak képzületben festett lét, sem pedig a jobbnak nemismeréséből eredő megalégedés; hanem mindig növekedő s maga előtt el nem titkolható anyagi és lelki szükségleteinek lehető legtökéletesebb kielégíthetése.

Gyámoltalanabban és több szükséglettel helyezte az Egek ura a földre az embert, mint akármely más lehelő teremtményt. Ámde kárpótlásul értelmet adott neki. Azt az isteni szikrát, amely minden emberben él. S ez csak kifejtését, csak felszabadítását várja, — hogy még az anyagi kéjeknek is sokkal tágabb és illatosabb körébe állíthassa önmagát az ember, mint amilyenbe a föld bármely más teremtménye helveztetett. Sőt hogy ezen felül a mindig táguló lélek gyönyöreinek szféráiba is annál inkább felemelkedhessék, amelvek-ből nemcsak hogy nincs kitagadva, hanem tán egyedül csak azokban lelheti unalom és túllakottság nélkül való örömeit.

Az, aki az olyannyira korlátolt testi örömök kielégítése mellett még a művészetek és tudományok ezerárnyalatú gyümölcseit is élvezheti, sokkal boldogabb, mint az, aki az élet legsürgösebb szükségletei kielégítésének szűk mezeiére van szorítva. — Minél nagyobb haladásban van, annál boldogabb. S ekén az ember egyedül a szüntelen előmenetelben találhatja megalégedését. S minél többen járnak el ebben jó sikerrel, annál boldogabb az egyes polgárok összessége, a nemzet is. A munka és a szorgalom, — ami csak szakkal más, de magában nem egváb, mint az ember szüntelen küzdelme az anyaggal, — alkotja tehát mind az egyes ember, mind a nemzet boldogságának egyedül biztos és tartós alapját. Innen van, hogy »az ember mindig azon munkálkodik, hogy sorsát jobbítsa.

¹⁴ L. Imre Sándor, Neveléstan, 223. l.

¹⁵ L. Hítel, 53. l.

¹⁶ L. Garat, 41—59. II.

Szüntelenül arra törekedik, hogy egészségesebb, megbecsültebb, vagyonosabb, hatalmasabb, egy szóval, hogy boldogabb legyen...¹⁷ — Ezekhez képest az, aki embertársainak részint lelki, részint testi tehetségeit pozitíve vagy negatíve csonkítja, vagyis tehetségeit nem engedi érvényesülni, vagy éppen elnyomja azokat, ellenségesen cselekszik vele. Nemkülönbén az sem tesz jót vele, aki helyette gondolkozik és dolgozik. S ezért embertársának az a legjobb és leghívebb barátja, aki testi-lelki erejét kifejti, előmenetelére módot ad s így szól hozzá: »Fáradozzál s magad légy jobbléted szerzője!«¹⁸

Mivel nem tagadható, hogy »az emberek általában inkább hajlanak a rosszra, mint a jóra, és hogy szinte lehetetlen valóban ére nyessé válni, mielőtt a bűn minden csíráját önmagunkban meg nem gyengítettük és el nem nyomtuk«,¹⁹ azért látta Széchenyi az *erkölcstudományban* minden egyébnek talpkövét. »Ez az egyetlen tudomány visz bennünket legközelebb az Istenség ideájához, mely emberi létünk legfőbb célja.« — Az erkölcstudományból, — olvassuk a *Világ*²⁰-ban, — praktice merítgeti a morális nép a társadalmi élet legédesebb örömeit. Ezért akarta bevinni az erkölcstudományt a nép szívébe, ezért igyekezett elhinteni az igazi erköcsi függetlenség magvait. Kívánja, hogy gyermekeinknek még virágos éveikben elméjükbe vessük: kövessenek el mindent, hogy oly egészségesek és olyan jók legyenek, amennyire azt Isten az ember számára lehetségessé tette. Én nem kívánok többet, — olvassuk *Naplójából*,²¹ — mint amennyire az ember képes. Megengedek vagy tiltok; de elnézni nem akarok semmit. Föltétlenül akarom, hogy mindenki vallásának szokásai szerint éljen; de a legfontosabb az, hogy felebarátján segítsen. Azonban nem alamizsna az, ami az emberiséget boldoggá teszi. Erre a tanítás és példa való.

Csak úgy remélünk reánk és utódainkra nézve üdvöt, — írta ép egy évszázaddal ezelőtt *A Kelet Népe* című művében, — ha szellemi alapon nyugszik jelenünk és jövődünk, ha szellemi alapon emelkedik anyagi kiképzésünk s nem megfordítva.²²

Széchenyi előtt kétségtelen volt, hogy az emberi társadalomnak legbiztosabb és legerősebb alapja a vallás. »Vallásomban mindent tiszteletreméltónak tartok; mert hiszen a minden ember iránt való szeretet ennek legfőbb alapja, s azt is tudom, hogy csak imádsággal, elmélkedéssel, az érzékiség leküzdésével, bűnbánó vezekléssel és kitartó gyakorlással válhatunk képessé az igazi szeretetre, csak így dicsőülhetünk meg...« Legfőképen pedig arra kell ügyelnünk, hogy ne legyünk igazságtalanok semmiféle élőlény iránt és minden

¹⁷ L. Lovakról, 5. l.

¹⁸ L. *Világ*, 211. l.

¹⁹ L. *Döblingi Hagyaték*, III. k., 511. l.

²⁰ L. 172. l.

²¹ L. (*Viszota Gyula*), I. k. 608. l.

²² L. 5. l.

tettünk alapja a szeretet legyen, szóval, hogy szigorúan erkölcsös, erényes életet éljünk.²³ Az erény a lélek egészsége, épúgy, mint ahogy a bűn a lélek betegsége.²⁴ Boldog ennél fogva az, aki, az erény útjából soha el nem térve, bízik a nagy Istenben, akinek kegyelme és ápolása nélkül semmi sem sikerül a világon.²⁵ Ezért vigyázzunk, legyünk mindig résen, hogy az önszeretet és a hiúság, az emberiség e legveszedelmesebb csábítója, ettől az úttól el ne térítsen.

Széchenyi Hitel-ében²⁶ megvallja, hogy: »mindig csak egy harangra ütök, igaz; de bár sok volna, kit mindarra, ami hazánk díszére hasznos és szükséges, egyesíthetnék! Mint a falusi harang, hábár törött is, összeseregíti a jámbor községet Isten házába.« Ennek a haragnak »nyelve« szól hozzánk minden megnyilatkozásából, s ezért a fölfedezés újjongó öröme melegegett szét bennem, amikor azt kinyilatkoztatásszerű tömörségében sikerült egy titkárának szóló döblingi levelében,²⁷ annak különben átlagos és németül írt sorai végén megtalálnom. Ma már közismert alakjában így szól: »Egyesült erővel törekedjünk arra, hogy Magyarországon egy ember se legyen kenyér és ruházat nélkül, fedél és szakismeretek nélkül és az erkölcsi műveltséget senkise nélkülözze.«

*Mélyebben ma sem tudja senkise megszólaltatni egyéni és közösségi szükségleteinket, mint ahogy azt Széchenyi az individualista XIX. század első felében már sürgette. S tette ezt a legkülönbözőbb változatokban azért, mert minden törekvésünknek abban kell egybeforrnia, hogy magunkat a lehető legnagyobb nemzeti erőre kiképezzük.*²⁸

Egy nemzet, ha sajátosságainak kifejtésében valami egészre képezheti ki magát, — tanítja Széchenyi Hunnia című művében,²⁹ — oly erkölcsi test, mely az emberiségnek alkotórésze, és egyike azoknak a lépcsőknek, amelyeken az emberi nem mind magasabbra emelkedhetik végső hivatása, a »tökéletesülés« felé. A földi lét salakjaiból ugyan nem bontakozott ki minden nép ily egészzé, az emberiség fölemelkedésének lépcsőjévé; — de azért megvan minden népben a kifejlődésnek az a lehetősége, az az életszíkra, amely ily kiképződésre bírhat. Ez okból a becsületes ember, akinek lelke érti a természet szavát, el is fog követni mindent, amivel hozzájárulhat honosainak, nemzetének, hazájának tökéletesebb kifejtéséhez. És ez a vágy a honszeretet legmélyebb kútféje. Ez az Istentől emberbe oltott érzelem a természet romlatlan fiában minden más érzést felül-

²³ L. Döblingi hagyaték, III. k., 150—151. l.

²⁴ L. Napló (Viszota Gyula), II. k., 69. l.

²⁵ L. Kecskeméthy Aurél, Gr. Sz. I. utolsó évei és halála, 95. l.

²⁶ L. 124. l.

²⁷ L. Levelei, III. k., 633. l.

²⁸ L. Hunnia, 246. l.

²⁹ L. 204. l.

múl és felejtet, habár szándéktalanul is. A legkiműveltebb főnek és a legnemesültebb kebelnek is ez irányítja minden lépését, de józanul, úgy, hogy műveletlenség és műveltet, — bármily távol álljanak is egyébiránt egymástól, — a hon java körül mindenben szinte hasonló vágy egyesít. S ebből az együttérzésből, amely a földön a legnemesebb, legdicsőbb emberi cselekedetek leggazdagabb forrása, csak azok a félemberek, csak azok a féltudósok vannak kizárva, kitagadva, akik, — az álnevelés maszlagaitól elrokkantva és az önzésgondolta szokások hatalma által minden nemesből kivetkezettve, — a szűz természet benyomásait már elfelejtették, a természethez ismét visszatérítő bölcsesség szavát pedig még nem hallották meg. Ezért tartotta minden erény kútfejének a hazaszeretetet,³⁰ s hirdette, hogy »a tökéletesség eléréséhez haza kell! Erőtéljés férfiak és fejelmezett asszonyok!«³¹

A mi keleti zománcú elődeink magasan állottak a szépnem felett, míg ez csak olyan helyet foglalt el, amilyenen durva nemzetek között szokott állni a nő. A keresztény vallás, amely honunkban a latin nyelvvel szinte egykorú, mindent szelidítve, a házikör viszonyaiba is a szelidülésnek áldását lehelte, s ez az asszonyt, örömeinknek és nyomorainknak hű megosztóját, némileg természeti jogaiba iktatta. De idő haladtával, a nemzet nőttével, — midőn mind jobban és jobban ránk száradt a latin nyelv, a vele nálunk egykorú keresztény vallásnak egyszerű tanításai, »a felebaráti szeretet, és keresztény türelem« viszont tőlünk lassan megint elszálltak, — épen az zárta el az asszonyt természeti körének tökéletes elfoglalásától, ami nemzetünk előbbi korában őt némileg természeti jogaiba beiktatta. Amióta ugyanis rendeződni kezdtek a társasélet viszonyai és a szépnem hatása az erkölcs, a jó izlés és a társasélet kellemei körül tágult, iskoláink ellenben oly nyelven tanítottak, amelyet a szépnem nem értett, amelyen az nem szólt, azóta a holtak nyelve kezdte elválasztani a két nem érdekeit.

Az asszonynak, — nem értvén, mit tanul fia, mit beszél férje, — vagy ismét le kellett süllyednie egykori keleti állására, vagy, — ó, kín, habár ez természetes következés, — idegen kultúra felé fordult. A férfi viszont nem kedvelvén, sőt gyűlölvén, amit az asszony külföldi példa szerint gyűjtött, még inkább eladta természetes értelmét a természetelleni zsarnoknak. S így, tán sehol előbb nem tapasztalt kötetlenségben, végkép reánk jutott az az idő, amelyben asszonyaink s férfiaiink izlései, nézetei s tán reményei is oly elágazók, s egymáshoz oly kevésbé illően mutatkoznak. Ennek további s mindig rosszabbra növekedő következése minden közérdeknek legveszedelmesebb felforrását kénytelen okozni, ha a természet örök és soha meg nem csálható elvei szerint a két nem közti elágazásoknak gyö-

³⁰ L. Világ, 33. 1.

³¹ L. Napló (Viszota Gyula), I. k., 210. 1.

kérokai még jókor ki nem írtatnak, s ízlésük, nézeteik és reményeik nem egyeztetnek egy nagy cél felé.³²

Ezért írta Széchenyi egyik hírlapi cikkében is: »— Jóllehet jaj-t mondok ott, ahol a Konty uralkodik, azért százszorta fájdalmasabb jaj-t harsogok az egekbe oly haza felett, ahol a nők idegenek a hontól, maguk nem lelkesednek érte s másokat sem lelkesítenek iránta.«^{32a}

Soha nem szabadna szem elől téveszteniünk, amit Széchenyi már száztíz esztendővel ezelőtt megírt,³³ hogy »most a különböző nyelvek azok a nagy határok, amelyek elválasztják egymástól a nemzeteket, s megóvják egyéniségüket és létüket, mint nemzetekét. Folyók, hegyek, tengerek mind semmik, az egyesülés megannyi hídjai. *Nyelvek az igazi védjfalak.* Ezért kell a magyar nyelvnek, értelmi és nemzetiségi kifejlésünk leghatalmasabb rugójának, haladnia.

Véntől fiatalig, dústól szegényig, a legjelesebb férfiaktól a legbájosabb hölgyekig mindenki, aki honunk életét, nemes emelkedését s egykori dicsőségét szomjazza, tegyen meg anyanyelvünkért mindent, amit csak tehet. Mert vele mindent kivihetni, ami nemzetünk, sőt az emberiség díszére méltó. Nélküle semmit!³⁴

Minden tárgy, amely hazánkra vonatkozik, természetszerűen kell, hogy rendkívül érdekeljen minket. *Mindenkinek magát, azaz testi és lelki tulajdonságait, körülményeit, úgymint nemzetiségét, vagyonát, hazáját, nonfitársait, hozzátartozóit, azaz szüleit, rokonait, gyermekeit, választottjait, úgymint szerelmesét, barátját, ismerőseit oly tökéletesen kell ismernie, amint azt agyának ereje engedi.* A bölcsesség azt kívánja, hogy ezek kitanulása és kiismerése életének főfoglalatossága s főtudománya legyen, és hogy végre mindenféle helyzetben — önmagát és körülményeit átlátván és tökéletesen ismervén — házi esze szerint cselekedjék.³⁵ *Az önismeret és körülményismeret minden javulás és javíthatás legsarkalatosabb alapja.*

Mindaddig, amíg önszeretetünknek, hiúságunknak és gögöngnek csak egyetlenegy parányi árnyékla is keveredik önismereti itéletünkbe, gyarlóságunk örökké minmagunk túlbecsülésére fog csábítani. S nemcsak tetteleg nem fogunk hozzájárulni az annyira szükséges újjászületésünkhöz, hanem ennek még sürgető voltát sem fogjuk érezni, sőt mibenlétünk, mivoltunk valóságát sem fogjuk tisztán látni és elismerni sohasem, s ezért attól lassanként még inkább eltávolodunk.³⁶

³² L. Hunnia, 35—42. II.

^{32a} L. Hírlapi Cikkei II. 394—395. I.

³³ L. Világ, 329. I.

³⁴ L. Világ, 156—168. II.

³⁵ L. Hitel, 22. I.

³⁶ L. Hunnia, 224. I.

Széchenyi a legkésőbb önismertetési pillanatokra is szívesen elszánta magát, mert tudta, hogy azokból az ember, valamint egy nemzet is, mindig tisztábban szokott kilábolni, mint amilyen az előtt volt.⁸⁷

Annak, aki úgy akar cselekedni, hogy azt ne kelljen megbánnia vagy talán meg is siratnia, elkerülhetetlenül ismernie kell a maga helyzetét és körülményeit is. Cselekvésünk ugyanis oly szoros összefüggésben van a magunk és körülményeink mivoltával, hogy ezek ismerete nélkül cselekvésünk sem lehet józan.⁸⁸ Pedig »sa'át körében minden hátramaradásnak senki más nem oka, egyedül önmaga, akárhogy akarná is másra tolni a hibát.«⁸⁹

A női hivatás szempontjából igen nagy a leánynak — hajadonnak — asszonynak s ennél fogva nőnevelésünk intézőinek a felelőssége. A nő kezében van a gyermekeknek s részben az ifjúságnak az emberi életre való előkészítése. Mint édesanya, illetőleg dajka, gondozó, ápoló, nevelő, a nő plántálja az új nemzedékbe az életerőket s gondozza azokat. A nő tartja össze a családot, teszi a házat (lakást) családi otthonná, biztosítva annak fészekmelegét, nyájas derűjét. Az anyai (nővéri) jószág szétsugárzásával melegíti otthoniassá az intézeti életet, s a nyilvános gondozás és védelem intézményeit. A nő létesíti és átszellemíti az egyének közti kapcsolatokat, s ezzel családiasítja a társadalom közösségi életét és kialakítja az érintkezés szükséges formáit.

A nőnek hitvesi- anyai hivatásának teljesítése, társasító erejének és otthonosító ösztönének érvényesítése, általában neme küldetésének betöltése érdekében, *határozott művelődési akaratra, népi életszükségleteink és nemzeti műveltségünk ismeretére van szüksége*. Ez a szükséglet csak a megfelelő tudás elsajátításával és következetes begyakorlásával elégíthető ki.

Azt, hogy a magyar nők a múlt század második negyedétől kezdve lassan ismét a magyar nemzeti művelődés részeseivé lettek, egyfelől romantikus írónknak, másfelől a hazai romantika kiváló nőképviselőinek köszönhetjük. Utóbbiaké az érdem, hogy nálunk a nőkérdés nem suffragette-mozgalomban kereste megoldását, hanem nőművelődési irányban. Ezzel lehetővé vált a nő számára is a teljes emberi kibontakozás, megnyílt előtte a társadalmi érvényesülés természetes útja, s így tevékenyen bekapcsolódhatott a gazdasági élet vitelébe, sőt még a tudomány és művelődés alakításába is.

Hogy Széchenyi ezt nagyon kívánta és hön óhajtott, annak remek bizonyítéka a Hitel ajánlása. *A neveléstudomány mai, már fejlettebb szaknyelvén sem lehet a nőnek a férjival való egyenlő érté-*

⁸⁷ L. Stadium, 16. l.

⁸⁸ L. Hitel, 23. l.

⁸⁹ L. Hitel, 205. l.

két világosabban kifejezni, értelmességét határozottabban jellemezni és teljesebben elismerni, s művelődésbeli teljesítményeit jobban méltányolni, mint ahogy Széchenyi tette. Olvasásakor az időfelettség érzése emeli fel a lelkünket.

Széchenyinek minden erre vonatkozó megnyilatkozásából ép úgy kitűnik, mint a nemek korszerű lélektanából és jellemtudományából, hogy »a nő nemcsak másnemű ember, hanem egészen más ember is«,⁴⁰ mint a férfi. Ezért kell nevelésének is eltérnie a férfiak nevelésétől.

Az ifjút főképen azokban az erényekben gyakoroljuk, amelyek a hivatásbeli munkakörben és a közösségi életben való helytállásra képesítik és fokozzák küzdőképességét. A hajadonnal viszont már gyermekeleánykorától kezdve a családi életet kell megszerettetni, hogy az abban való élés jelentse számára a legnagyobb boldogságot. Ifjainkat a magyar multból és nemzeti irodalmunkból vett ösztönző-sugalló példákkal kell az élet küzdelmeinek vállalására serkenteni, a honvédelmi szolgálat teljesítésére lelkesíteni. Leányainkat (hajadonainkat) ellenben a nevelői ráhatás minden számbajöhető eszközével a családi élet szentélye felé kell irányítani; mert ott találják meg a sóvárgott boldogságot, amelyet az ő és csak az ő szívük nyújthat önmaguknak és szeretteiknek. Mint anyák, a nők a melegség és jószág megtestestítői, minden testi és lelki szükséglet finom megérzői, igazi megértői és odaadó kielégítői. Ezzel biztosítják mindazon emberi tulajdonságoknak kibontakozását, amelyek leghatásosabb tényezői a különböző munkaerők és hivatásrendek, az állam és az egyház fenntartásának.

A magyar nők azok, akik eleitől fogva és, — reméljük, — időtlen időig ringatják a folyton újraszülető magyarság bölcsőit, s akik korszakról-korszakra millió és millió emberváltozatban Hungária megtestestítői; annak az örök magyar asszonynak megszemélyesítői, akiben mindannyian a magyar halhatatlanság eszményét tiszteljük. Ezért kell, hogy nőnevelésünk célja a magyar asszony legyen. Az eldurvult, elkérgesült szívű proletár-asszonyoktól, az elhanyagolt és fejlődésükben elakadt hajadonoktól a tétlen szobadísznak tartott s életüket haszontalan időtöltésben elmerengő, túlfinomult nőkig és a flapper-típusú leányokig lássa meg egyaránt minden nő igazi célját. Így megérjük azt az időt, amikor a magyar nők túlnyomó többsége házias, igazlelkű, melegszívű lesz, vagyis igazi nő, aki lelkesedik a jóért-szépért; szívből undorodik mindentől, ami nemtelen; igazán szereti férjét, gyermekeit, hazáját, az egész emberiséget; tudja nevelni kicsinyeit.

Azoknak a leányoknak és hajadonoknak nevelésében és művelésében, akik kenyérkereső pályára készülnek, kétszeres gonddal kell

⁴⁰ L. Weszely Ödön, A korszerű nevelés alapelvei, 239. 1.

ügyelni arra, hogy szakszerű kiképzésükben a nőiesség értékei megóvassanak, különben nem vezetjük őket a természetük által kijelölt utakon. Elengedhetetlenül szükséges, hogy *minden leányiskolánk legalább olyan arányban gondoskodjék a sajátos nőnevelési szükségletek kielégítéséről, mint ahogy azt nyolcosztályos népiskolánknak ebben az évben kibocsátott tanterve és útmutatásai feltüntetik.* Ezek, az anyaságra és háztartás-vezetésre ránevelő ismeretek és gyakorlatok *nem hiányozhatnak ipari- és kereskedelmi szakoktatásunk tanterveiből sem,* és — nyilvánvalóan — *szükség lenne azok elméleti és gyakorlati oktatására felsőoktatási intézményeinkben is.*

A nőnevelés legfőbb feladata a szív tehetségeinek kifejtése, kiképzése és nemesítése. »Vajmi szép képből állítja előnkbe, — olvassuk A Kelet Népében⁴¹ — a szerafi és kerubi eszme az alkotó s ekkép el nem múló léleknek két fő tulajdonságát: a szeretetet és az értelmet. A Szeraf szeret, és egyedül szeretete által boldogít. A Kerub viszont fenntartja a menny boldogító világát. A házi boldogságnak az a legszebb eszménye, ahol a férj gondoskodik a családról és az asszonyi szív von mindenre bájít és szellemi írt. S ha ez így van, éden, és ha ez nincs így, pokol a föld.«

Széchenyi egyik döblingi elmélkedését,⁴² — amelyben a »Szerelem, szeretet« kérdését tisztázza, — ezzel a remek művelődéstörténeti megállapítással hagyta félbe: »... Ha csodákat szült a keresztnek jele, — s ezt hiába tagadnám, — akkor tán az a legbámulandóbb, hogy csak a kereszt varázsereje és isteni eredete szülte valójában annak a családi életnek sokszerű báját és boldogságát, amelynek létét, sőt lehetőségét, — még a rómaiak és hellént is ideértve, — egy nemzet sem ismerte, sőt még csak nem is gyanította...«

Széchenyi meg volt győződve arról, hogy »csak úgy léphetünk az említésre méltó és tisztelt nemzetek sorába, ha magyarok maradunk, és saját nemzetiségünk további kifejtésére alapítjuk minden előmenetelünket és reményünket, s ha gondjaink hív osztozója, életünk legédesebb gyámola és annyi vágyunk célja, az Asszony, — akinek uralkodása alól, mindjuk ki egyenesen, fejedelemtől lefelé a legtehetetlenebbig, egy férfi sincs kivéve, — a természet szent útjára visszalép, és csak azoknak fon repkénykoszorút, akik nemzetüket dicsőítették.«⁴³ Ezért fordult már első nagy művében, a Hitel-

⁴¹ L. 298. I.

⁴² L. Döblingi Hagyaték, III. k., 572—577. II.

⁴³ L. Világ, 286. I.

ben,⁴⁴ honunk érdemes leányaihoz: »Legyetek Ti segédei egy szebb és józanabb kezdetnek, vezessétek, — mint valaha Spárta anyái, — fiaitokat az érdem s erény mezejére! Fejtsetek ki bennük már gyenge korukban minden szépre és nemesre való vágyást! Neveljétek bátrakká, igazságszeretőkké, adott szavaik teljesítőivé, szóval férfiakká! S ha valaha sivatag termő kies vidékké, posvány pedig gazdag gyümölcsökkel viruló ligetté válik a hazában, ha a magyar név mindenképp tiszteletet gerjeszt, s a magyarnak híre, mindenben való előmenetele miatt, a földkereken elterjed, legyen az édes jutalmatok.«

Ebből az édes jutalomból, — s ennek is tudatában volt Széchenyi, — kiváló rész illeti az ő *édesanyját* és az ő *feleségét*. Édesanyjának anyai hivatásteljesítésére saját szavaival mutattunk rá. Feleségére vonatkozólag pedig ez volt Széchenyi végső óhaja 1843. május 16-án kelt végrendeletében: »... Helyezzék hű életársamat, jobb felemet, tiszteletreméltó feleségem tetemét hamvaim mellé! Mert ő volt az, aki nagyszerű eszméimet: szolgálni a hont, már akkor is felfogta, amikor alig volt egy hő kedély is, amely megértett és méltatott volna. Ő volt az, akinek szép lelkéből mindig erőt és szilárdságot merítettem. Ő volt végre az, akiben felleltem a germán költő legmagasztosabb asszonyi ideálját, mely szerint nem pipere vagy divathajhászat, vagy épen politikába avatkozás és pártok feltüzelése a hölgynek tisztje, hanem magas hivatásának csak akkor felelhet meg, ha, — amint férje a szabadságért vív, — úgy küzd az asszony az illemért... Ő lesz végre az, jól tudom, aki, habár az egész világ is elhagy, — hűen és bennem bízva, bennem nem kételkedve mellettem fog állani.«

Ilyen, illetőleg hasonló anyákká és hitvesekké nevelni leányainkat, ez az a legnagyobb szolgálat, amelynek teljesítését a nőneveléstől várjuk, s amellyel biztosíthatjuk a magyar jövőt. E szolgálat teljesítésében, vagyis *a leányifjúság természetének, emberi rendeltetésének és nemzeti hivatásának megfelelő nevelésében is, — amint láttuk, — Széchenyi egyik legnagyobb ihletőnk.*

Születésének százötvenedik évfordulóján állapítsuk meg, hogy, — ha valaha sikerül pontosan kimutatni azokat a *különbségeket*, és ezek figyelembevételével szakszerűen kidolgozni azokat a *nevelési útmutatásokat és ételszabályokat*, amelyek szerint az *emberi művelődés a férjasság és nőesség termékeny ellentétében, mindkettő kölcsönös szerencséjére és boldogságára, áldásosan fejlődik*, akkor ennek világviszonylatban is *egyik leghatásosabb sürgetője*, magyar vonatkozásban pedig *legkiválóbb előhírnöke gróf Széchenyi István volt.*

Váradí József.

⁴⁴ L. 63. l.